

DVA REVERZY HRABĚTE FÜRSTENBERKA¹

MAREK STARÝ

Abstrakt: České obyvatelské právo neboli inkolát představuje nesmírně zajímavý právní institut v dějinách českého státu. Předložený příspěvek se snaží upozornit na jeden z četných případů, kdy cizinec nabyl tohoto práva rozhodnutím českého zemského sněmu. Výjimečný je tento případ ovšem tím, že novopečený obyvatel, hrabě Kryštof z Fürstenberka (†1614), vystavil postupně dva zpečetěné reverzy k zemi. Článek upozorňuje na rozhodnutí zemského soudu, které toho bylo příčinou, a stručně mapuje cestu Fürstenberků mezi českou aristokracií.

Klíčová slova: Fürstenberk, inkolát, právo, raný novověk, reverz.

Jedním z pozoruhodných fondů, dokumentujících vývoj stavovské společnosti v Českém království a uložených dnes v Národním archivu v Praze, jsou tzv. reverzy k zemi. Jedná se o soubor 1 253 listin, které obligatorně vystavovaly osoby, jež v Čechách získaly tzv. obyvatelské právo čili latinsky inkolát. Z nich 287 spadá do doby předbělohorské, zbytek pochází z doby pozdější. Do roku 1785 byly tyto reverzy vydávány na pergamentu s přivěšenou pečetí, následně došlo ke změně administrativního úzu a posledních 159 reverzů je papírových, na nichž je pečeť vydavatele přitřesena. K mladším reverzům jsou zhusta připojeny jako přílohy další písemnosti – jde především o plné moci, případně další spisový materiál.²

Ve fondu dochované reverzy pocházejí z let 1541–1847. Oba termíny mají přitom své logické opodstatnění. Tyto listiny byly ukládány při úřadu desk zemských a počátkem června 1541 tak společně se samotnými deskami podlehly velkému požáru, který zachvátil levobřežní část Prahy včetně samotného hradu. Zachovalo se jen několik starších reverzů, které se v osudný den zřejmě nacházely jinde a které byly později manipulovány do fondu Archiv České koruny.³ Na druhé straně je termín ad quem přirozeně dán dalekosáhlými společenskými změnami, jež se pojí s revolučním rokem 1848. Za pozornost přitom stojí, že i když přestal být inkolát po tomto datu udělován, jistou právní relevanci si podržel i nadále až do zániku monarchie.⁴ Stejně tak je třeba zdůraznit, že inkolát nebyl přímým předchůdcem státního občanství, což lze snadno dovodit i ze skutečnosti, že tyto právní instituty existovaly od počátku 19. století paralelně.⁵

Právní úprava nabytí českého inkolátu se v předbělohorské době dominantně opírala o sněmovní usnesení z roku 1486, přejaté později do Vladislavského zřízení zemského (a po něm i dalších obdobných kodexů zemského práva). To ukládalo cizincům, kteří by se chtěli v zemi usadit, aby se zbavili poslušnosti vůči jinému panovníkovi než českému králi

1 Tato studie byla zpracována v rámci projektu GA ČR č. 14-12236S *Udělování českého inkolátu v době předbělohorské*.

2 Základní informace o fondu podává BENEŠ, F. *Archiv českých stavů 2. Reverzy k zemi. Inventář*. Praha: Státní ústřední archiv, 1958 (Národní archiv Praha, I. oddělení, číslo pomůcky 122).

3 Jde celkem o čtyři reverzy – Národní archiv (=NA) Praha, fond Archiv České koruny, i.č. 1905, 1943–1945. Blíže o nich STARÝ, M. *Čtyři reverzy k zemi z doby jagellonské ve fondu Archiv České koruny. Právněhistorické studie 44/2*, 2014, s. 97–107.

4 KAPRAS, J. *Inkolát – Indigenát*. In: *Slovník veřejného práva československého*. Svazek II. Brno: Polygrafia, 1932, s. 5.

5 O státním občanství dle rakouského Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 viz STARÝ, M. *Státní občanství jako předmět pozornosti Všeobecného občanského zákoníku. Východiska a souvislosti*. In: *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, s. 210–221.

a zavázali se k dodržování českého právního řádu. Dále pak měli „králi Jeho Milosti i vše zemi listem povinnost slíbiti“, což lze takřka s jistotou interpretovat tak, že nejpozději od této doby měli skládat shora uvedené reverzy k zemi. Totéž usnesení explicitně zdůrazňovalo, že „obyvatelé markhrabství moravského, ani jiných zemí obyvatelé, kteříž jsou dědičně a mocně k království českému připojeni a vtělení, že se ti za cizozemce nepokládají“, na druhou stranu se ale i od nich požadovalo, aby před nabytím statku v Čechách vykonali stávajícímu českému králi „slib a povinnost“.⁶

To, že obyvatelé vedlejších korunních zemí se v Čechách nepovažovali za cizince, svedlo většinu českých historiků k názoru, že obyvatelské právo bylo pro Čechy a k nim připojené země společné. Zásadní měrou se o rozšíření tohoto paradigmatu zasloužil Josef Kalousek, který inkolát zařadil jako jednu z významných položek mezi „spojidla Koruny české“.⁷ Avšak to, že někdo není vnímán jako cizinec, nemusí ještě automaticky znamenat, že je bez dalšího možno ho označit za plnoprávního obyvatele země! Sama skutečnost, že nejdůležitější subjektivní právo, které bylo v inkolátu zahrnuto, totiž zakupovat v zemi statky, mohli Moravané, Slezané a Lužičané realizovat teprve po vykonání jakéhosi – byť jednostranného – právního aktu, jasně dokládá, že do jeho vykonání nositeli českého inkolátu nebyli.

Zřejmě až v průběhu poslední čtvrtiny 16. století se ustálila praxe, že i tito obyvatelé vedlejších zemí mají následovat příkladu cizinců přijatých na zemském sněmu a mají vydat pergamenový reverz k zemi a vykonat příznání před úřadem zemských desk.⁸ Ačkoliv tedy František Beneš soudil, že navzdory formulačním odchýlkám textace reverzů „věcně zůstává stále stejná“,⁹ lze předbělohorské reverzy (a obdobně i desková příznání) rozdělit do dvou základních skupin: na ty, které vydávali cizinci do země přijatí, a na ty, jejichž autory byli obyvatelé vedlejších zemí, kteří se v Čechách chtěli usadit na základě vlastního svobodného rozhodnutí, jež schvalovací kompetenci zemského sněmu nepodléhalo. Obsahově jsou oba druhy velmi obdobné, obsahují tytéž závazky, liší se ale narací, v níž je popsáno, z jakého právního titulu k nabytí inkolátu došlo.

V každém případě ale platí, že každý novopečený obyvatel Českého království vydával právě a pouze jediný reverz. Celkem pochopitelně – nebyl žádný rozumný důvod, proč by měla být jedna povinnost plněna dvakrát. Stávalo se naopak, že osoba na sněmu přijatá tento reverz nakonec nesložila. Pak nebyl proces nabývání inkolátu řádně uzavřen a od roku 1610 platilo na základě normativního usnesení zemského sněmu, vtěleného do článku „O přijímání cizozemcův do země“, že nevykonáním příslušných povinností v šestitýdenní lhůtě

6 PALACKÝ, F. (ed.) *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské*. Díl V. Praha: Výbor zemský v království Českém, 1862, s. 427–428, č. 32; KREUZ, P. – MARTINOVSKÝ, I. (eds.) *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Edice. Praha: Scriptorium, 2007, s. 222–223 (čl. 432). K předbělohorskému českému inkolátu srovnej zejména GINDELY, A. *Die Entwicklung des böhmischen Adels und der Inkolatsverhältnisse seit dem 16. Jahrhunderte*. Prag: Königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, 1886; KLECANDA, V. *Přijímání cizozemců na sněmu do Čech za obyvatele (Příspěvek k dějinám inkolátu před obnoveným zřízením zemským)*. In: *Sborník prací věnovaných prof. dr. Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám 1871–1931*. Praha: Historický spolek, 1931, s. 456–467; STARÝ, M. *Ius incolatus*. Několik poznámek k českému právu obyvatelskému v době předbělohorské. *Právník 12/CXLV*, 2006, s. 1452–1466; TÝŽ. „A tak ve všech povinnostech se srovnati mám s obyvateli téhož království českého a země české“. Několik poznámek k obyvatelskému právu a české inkolátní praxi v 16. století. In: *Ad iustitiam et bonum commune. Proměny zemského práva v českých zemích ve středověku a raném novověku*. Brno: Maticе moravská, 2010, s. 178–211; ADAMOVIČ, K. *K českému inkolátu*. In: *Právněhistorické studie 41*, 2012, s. 179–198.

7 KALOUSEK, J. *České státní právo*. Praha: Bursík a Kohout, 1892, s. 140–153.

8 Nejstarší právní akty, jež dokládají tento postup, jsou spojeny s osobou místokancléře Jiřího Mehla ze Střelice, původem ze Slezska, který v Čechách koupil panství Grabštejn, a jsou datovány do roku 1579. NA Praha, fond Reverzy k zemi, i.č. 75; archiv Desky zemské, sign. DZV 20, fol. M 2r.

9 BENEŠ, F. *Archiv českých stavů 2. Reversy k zemi. Inventář*, s. III.

pozbývá platnosti i samo usnesení zemského sněmu o přijetí dotyčné osoby do země.¹⁰ Někdy došlo k tomu, že zemský sněm přijal toho, kdo své povinnosti řádně nevykonal opakovaně,¹¹ jindy složili reverz až potomci přijaté osoby, v extrémních případech až s odstupem několika desetiletí od sněmovního přijetí.¹² Ale dva reverzy, to se skutečně nestávalo.

Každé pravidlo ovšem, jak známo, potvrzuje výjimka. Ve fondu reverzů se nacházejí dva, vystavené pod shodným datem 20. ledna 1603 hrabětem Kryštofem z Fürstenberka, a to i jménem jeho nezletilého syna Vratislava. Oba jsou psány týměž písařem, oba jsou textově totožné a liší se jen ve dvou nuancích. Zatímco v reverzu uloženém pod i. č. 204 se pečetitel tituluje jako „Kryštof Eusebius hrabě z Firštenberku“, v dalším dokumentu s i. č. 205 chybí druhé křestní jméno. Druhý rozdíl reprezentují přivěšené pečeti z červeného vosku, lišící se jak způsobem ztvárnění fürstenberského erbovního znamení, tak opisem. O tom, že vydavatel obou reverzů je jedna jediná osoba, nemohou ale panovat nejmenší pochybnosti. Ostatně ani základní genealogické údaje (dospělý hrabě Kryštof s nezletilým synem Vratislavem) na více příslušníků rodu Fürstenberků napasovat nelze.

Jak je uvedeno v textu obou reverzů, nabyl Kryštof českého občanského práva rozhodnutím zemského sněmu konaného na počátku roku 1602. Patřil tedy k těm, kteří do Čech přicházeli jako cizinci. Ve skutečnosti měl ale k českému prostředí více než úzké vazby. Jeho otec, hrabě Albrecht z Fürstenberka (†1599), nejvyšší štolba Rudolfa II., se totiž 31. srpna 1578 oženil s Alžbětou, dcerou nejvyššího kancléře Vratislava z Pernštejna,¹³ takže Kryštof i jeho mladší sourozenci měli v Čechách četné a dosti vlivné příbuzné. Sám Kryštof pak pojal v roce 1600 za choť Dorotu Holickou ze Šternberka, paní na středočeském dominiu Líšno.¹⁴ I když formálně tím žádných práv k líšeňskému statku nenabyl a i jeho další rozšiřování probíhalo ve jméno jeho choti, není sporu o tom, že rodina Fürstenberků tím byla v Čechách velmi silně angažována.

Důvod, proč hrabě Kryštof vydal oproti všem zvyklostem reverzy dva, se skrývá v rozhodnutí českého zemského soudu, zapsaném do zemských desk 14. března 1603. Nejvyšší zemští úředníci a další, řadoví přísedící jím rozhodli o provedení opravy v zemských deskách, a to v přiznání Kryštofa z Fürstenberka k zemi, v němž „kdež stojí Kryštof hrabě z Firztnburku, že má státi Kryštof Eusebius hrabě z Firštenberku“. Vedle toho zemský soud vyzval i samotného

10 NA Praha, Desky zemské, sign. DZSt 3, fol. M 8r – M 10r; Národní knihovna Praha, sign. 54 C 152, 1609–1610, s. LXXXII – LXXXV. Sněmovní usnesení je dostupné též z [http://v2.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&docId=set20090216_145_17&client=\[vid. 2015-08-15\]](http://v2.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&docId=set20090216_145_17&client=[vid. 2015-08-15]).

11 Tak například byl v roce 1564 přijat do země míšeňský šlechtic Volf ze Šenberku se syny Janem Volfem a Jiřím, a protože se k zemi nepřiznal a nesložil reverz, byl v roce 1575 přijat znovu, se zmíněnými dvěma syny a dalšími čtyřmi mladšími. NA Praha, Desky zemské, sign. DZSt 45, fol. B 6v – B 7v, O 17v – O 18v. Sám Volf ale předepsané povinnosti znovu nesplnil, z šesti synů pak povinnost k zemi učinil pouze dva.

12 Tak byl v roce 1575 přijat do země dvorský říšský rada Jindřich ze Stahrenberka, reverz k zemi složil ale až o 40 let později jeho syn Erazim. NA Praha, Desky zemské, sign. DZSt 45, fol. O 17v – O 18v; Reverzy k zemi, i.č. 265.

13 SCHWENNICKÉ, D. (ed.) *Europäische Stammtafeln. Stammtafeln zur Geschichte der europäischen Staaten. Neue Folge*. Band V. Standesherrliche Häuser II. Marburg: J. A. Stargardt, 1988, Tafel 15; VOREL, P. *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*. Praha: Rybka, 1999, s. 284. O tom, jak si Fürstenberkové spřiznili s Pernštejnými považovali, svědčí výmluvně skutečnost, že hrabě Albrecht připojil do svého erbu srdeční štítek s pernětejským erbovním znamením zubří hlavy. Blíže k tomu POKORNÝ, P. R. Znak Pernštejnů po vymření rodu. In: *Pernštejnové v českých dějinách*. Pardubice: Východočeské muzeum, 1995, s. 352.

14 Dorota byla jedinou dcerou Otakara Holického ze Šternberka (†1589) a jeho choti Anny z Roupova. Před Kryštofem byla již dvakrát (bezdětně) provdaná za Václava Smiřického ze Smiřic (†1593) a Maxmiliána Trčku z Lípy (†1597). SEDLÁČEK, A. *Hrady, zámky a tvrze království Českého*. Díl XV. Kouřimsko, Vltavsko a jihozápadní Boleslavsko. Praha: Šolc a Šimáček, 1927, s. 117. V roce 1603 přiznávala na líšeňském statku 184 osedlých. MARAT, F. (ed.) *Soupis poplatnictva 14 krajův království českého z roku 1603*. *Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná*, Praha 1898, s. 35.

Kryštofa, aby vystavil nový přiznávací reverz pod oběma jmény a „pečeť tu, kderouž užívá, se třími helmy, aby přitíštěna byla“. Pod původním reverzem byla totiž připojena jiná pečeť, v níž na štítu s fürstenberským erbovním znamením stál pouze jeden helm.¹⁵ Obrazně řečeno ale reprezentuje toto rozhodnutí pouze špičku ledovce, neboť neposkytuje odpověď na řadu nabízejících se otázek. Například – proč použil Kryštof na původním reverzu jinou než obvyklou pečeť, kdo a proč na to zemský soud rychle upozornil, proč nebyl původní reverz po vystavení nového skartován atd. Na ty už se těžko podaří nalézt nezpochybnitelnou odpověď, nabízejí ale široké pole úvahám a hypotézám.¹⁶ Každopádně ale rozhodnutí soudu jasně ukazuje, že při očíslování reverzů při uspořádání příslušného fondu bylo intuitivně zvoleno nesprávné pořadí, neboť reverz č. 204 je nový a č. 205 původní...

Za pozornost také stojí, že zatímco Kryštof skutečně nový reverz vydal, úředníci desk zemských se s opravou jeho přiznání v příslušném trhovém kvaternu neobtěžovali a zde zůstalo nadále zapsáno pouze jediné křestní jméno Kryštof.¹⁷ A vedle toho lze na pozadí této kauzy upozornit i na to, že dokumentuje neúplnost a ne zcela stoprocentní spolehlivost zemských desk – v zápisech vázících se k zemskému sněmu z roku 1602 není o přijetí hraběte Fürstenberka ani zmínka. Lze ho dovést pouze ze znění jeho reverzů, potažmo (nepřímo) i ze skutečnosti, že u zápisu sněmovního usnesení figuruje jako jeden z relátorů za panský stav.¹⁸

Kryštof z Fürstenberka zemřel již v roce 1614 v potyčce se svým bratrancem Vilémem.¹⁹ Téhož roku se ovšem stal obyvatelem Českého království i jeho mladší bratr Vratislav (†1631),

15 NA Praha, Desky zemské, sign. DZSt 51, fol. B 4r – B 4v.

16 V souvislosti s výtkou špatně použitého jména lze upozornit na koncept přímluvného listu Rudolfa II. zemského sněmu, který je datován již 31. ledna 1601 a Kryštof je v něm uveden pod jmény Jan Kryštof. NA Praha, fond Stará manipulace, sign. J 21/F/34, i.č. 1527, kart. 1009.

17 NA Praha, Desky zemské, sign. DZV 131, fol. K 6r.

18 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*. Díl X. Praha 1900, s. 266–293, č. 218 (zde s. 292). Jako nově do země přijatý člen panského stavu figuruje Kryštof v seznamu až na třetím místě od konce.

19 SCHWENNICKÉ, D. (ed.) *Europäische Stammtafeln. Stammtafeln zur Geschichte der europäischen Staaten. Neue Folge*. Band V., Tafel 15. Na počátek roku 1614 (před svátek sv. Fabiána a Šebestiána) klade Kryštofovu smrt obeslání vložené do NA Praha, Desky zemské, sign. DZM 172, fol. G 21r.

pozdější prezident dvorské válečné rady.²⁰ Kryštofovi synové zdědili v roce 1633 po své matce Líšno, po několika letech o ně ale v soudním sporu pro nesplněné závazky vůči svým sestřám přišli.²¹ Přesto ale zůstali Fürstenberkové nadále s českým prostředím pevně propojeni a patřili k užší špičce české aristokracie, k čemuž napomohla i skutečnost, že od roku 1716 byli nositeli prestižního a relativně velmi exkluzivního knížecího titulu.²² Vzhledem k nikoli bezvýznamné roli, kterou v českých dějinách sehráli, lze tedy i nabytí obyvatelského práva hrabětem Kryštofem považovat za moment svým způsobem dějnotvorný, zasluhující pozornost historiografie – tím spíše s ohledem na jeho procedurální výjimečnost, jejíž pozadí se snažila v omezeném rozsahu rozkrýt tato studie.

TWO UNDERTAKINGS OF COUNT FÜRSTENBERG

Summary: Bohemian inhabitant right, so called inkolat, represents enormously interesting legal institute from the Czech legal history. This contribution tries to point out one of numerous cases when the foreigner obtained this right by the resolution of Bohemian Land Diet. This case is extraordinary because of the fact, that the new inhabitant, count Christopher of Fürstenberg (†1614), subsequently made out two sealed undertakings to the land. The article draws attention to the decision of the Land Court, which caused that fact, and shows the way of Fürstenberg family among the Bohemian aristocracy.

Key words: Fürstenberg, inkolat, law, early modern period, undertaking.

JUDr. Marek Starý, Ph.D. (*1974)

Právní historik zaměřený na dějiny raného novověku. Absolvent Právnické fakulty Univerzity Karlovy, kde úspěšně dovršil i doktorské studium a v současné době zde působí jako odborný asistent na Katedře právních dějin. Vedle toho působí i na Vysoké škole finanční a správní. Zaměřuje se zejména na otázky ústavního a správního práva, kromě inkolátu patří mezi jeho hlavní badatelské zájmy organizační struktury veřejné moci a dějiny a správa Frýdlantského vévodství.

20 Intabulace sněmovního přijetí nese datum 7. března 1614. NA Praha, Desky zemské, sign. DZSt 53, fol. M 8v–M 10v. Sněm ale skončil již v únoru a reverz k zemi a Vratislavovo přiznání před úřadem desk zemských nesou datum 21. února. NA Praha, Reverzy k zemi, i.č. 258; Desky zemské, sign. DZV 136, fol. O 17r. Důvodem Vratislavovy aktivity byla zřejmě skutečnost, že mu bylo svěčeno poručenství nad bratrovými sirotky – k tomu NA Praha, Stará manipulace, sign. F 9/2, i.č. 926, kart. 728.

21 HONC, J. Porážka Fürstenberků v dědicím sporu o posázavský velkostatek Líšno 1633–1642. In: *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 7*, 1966, s. 123–143. Srovnej též materiály uložené v NA Praha, Stará manipulace, sign. F 9/9, i.č. 926, kart. 728.

22 K dějinám rodu Fürstenberků srovnej zejména ELTZ, E. H. – STROHMAYER, A. (Hrsg.) *Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa*. Schloss Weitra: Niederösterreichische Landesausstellung, 1994; stručně s důrazem na působení v Čechách ŽUPANIČ, J. – FIALA, M. – STELLNER, F. *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2001, s. 86–92. Pro úplnost třeba doplnit, že český inkolát získal v roce 1652 také hrabě Ferdinand Bedřich z Fürstenberka (†1662) – jeho reverz viz NA Praha, Reverzy k zemi, i.č. 558. Naopak Vilém z Fürstenberka, jemuž vydal Rudolf II. přímluvný list v roce 1610, se zřejmě sněmovního přijetí nedočkal. Koncept listu je dochován v NA Praha, Stará manipulace, sign. J 21/F/34, i.č. 1527, kart. 1009.